

ANGAŽMAN HUSEINA ĐOZE U GAZI HUSREV-BEGOVOJ MEDRESI I NJEGOV POGLED NA POZICIJU MLADIH IZMEĐU TRADICIJE I MODERNOSTI

Behija DURMIŠEVIĆ

Gazi Husrev-begova medresa, Sarajevo

behijadurmis@yahoo.com

SAŽETAK: Husein Đozo 1960. godine dolazi na čelo Vjersko-prosvjetne službe Vrhovnog islamskog starješinstva Islamske zajednice u Jugoslaviji. Školske 1960/61. Husein Đozo je počeo raditi i u Gazi Husrev-begovoj medresi. Te i narednih godina predavao je predmete: akaid, fikh, tefsir, hadis, ahlak i vaz. U radu s učenicima, govoreći o muslimanskim društvima, Đozo je naglašavao potrebu da ta društva izađu iz stanja učmalosti i nazadnosti, prilagođavajući se savremenosti, odnosno novim društvenim, političkim, kulturnim i svakim drugim okolnostima. Tih 1960-ih godina Đozo je govorio i pisao i o mladima. U svojim usmenim nastupima i pisanim radovima ukazivao je da postoji nešto u društvu što bi se moglo nazvati problemom omladine. No, on je stava da se problem omladine ne može izolirati i neovisno o društvu razmatrati. Način života omladine, po Đozi, zapravo izražava određeni revolt te se tu neosporno radi o pobuni, što u konačnici predstavlja progres i kretanje naprijed.

Ključne riječi: Husein Đozo, Gazi Husrev-begova medresa, islam, muslimani, muslimanski svijet, savremenost, reforma

“Husein-ef. Đozo, uvijek uspravan, uredan i vedar, na predavanjima je aktuelizirao sasvim konkretna pitanja. Sadržaj pitanja i odgovore na njih vezivao je za sam život i vrijeme u kojem smo živjeli. Prilikom ocjenjivanja učenika nije bio strog. Na času, nakon što bi prešao programom predviđenu lekciju, redovno bi pravio osvrt na stanje muslimana, kako na našim prostorima tako i u muslimanskom svijetu. S tim u vezi naglašavao je potrebu za reformom, za novim stavom, za kreativnim intelektualnim naporom u cilju razumijevanja

i rješavanja kako vjersko-pravnih pitanja tako i stvarnih društvenih odnosa.” Mustafa Sušić

Husein-ef. Đozo kao profesor Gazi Husrev-begove medrese

Školske 1960/61. Husein Đozo je počeo raditi u Gazi Husrev-begovoj medresi. Te godine funkciju direktora obavljao je profesor Mustafa Ševa, a članovi Nastavničkog vijeća medrese, njegove radne kolege, bili su profesori: Džemal Pandža, Ibrahim

Trebinjac, Kamil Silajdžić, Abdulah Dervišević, Zehra Šoše, Muhamed Halilbegović, Kemal Afgan, Sinan Sokolović i drugi. Profesoru Đozi dodijeljeni su predmeti: akaid, tefsir i fikh. Kasnije je predavao još i hadis, ahlak i vaz.

Hronike sistema obrazovanja u FNRJ kazuju da je od oslobođenja 1945. školstvo prolazilo evidentne preobražaje koji su sa sobom nosili stanoviti napredak, što se neminovno moralo odraziti i na rad Gazi Husrev-begove medrese. Do početka

šezdesetih godina XX stoljeća medresa je učenike za prvi razred primala iz četverorazrednih osnovnih škola, a školovanje u medresi trajalo je osam godina. No, školski registri bilježe, kada je profesor Đozo počeo raditi u Medresi, školske 1960/61. upisana je posljednja generacija učenika osmogodišnje medrese. A godinu nakon toga, školske 1961/62. provedena je reforma u ovoj školi koja je pretpostavljala prelazak s osmogodišnjeg na petogodišnje školovanje. Tako, svi učenici koji su u Medresu primljeni 1961/62. prethodno su završili osmogodišnju osnovnu školu.

Husein Đozo je, kada je govorio o Gazi Husrev-begovoj medresi i kada je pravio osvrt na taj dio svoga angažmana, znao kazati da je to “najznačajnija ustanova u našem vjerskom životu”. (Đozo, 1975:1) No, godine u kojima je on predavao u medresi bile su obilježene raznolikim problemima. Redovno je konstatirana materijalna oskudica i neimaština koja se posebno održavala na standard učenika a i na internatski život općenito. Zapravo, tih godina svi učenici medrese nisu mogli stanovati u internatu i bili su primorani živjeti podstanarskim životom u padinskim dijelovima grada. Neki učenici su zabilježili da su to bile teške godine, te da je posebno teška kazna bila ona koja se primjenjivala čak i za sitan prekršaj a pretpostavljala je oduzimanje večere ili nekog drugog obroka. (Veladžić i Karić, 1988:102)

Dakako, Husein Đozo na spomenute okolnosti nije ostajao ravnodušan, ali je isticao da je medresa u svojoj dugoj povijesti, preko četiri stotine godina, preživjela raznolike situacije, prošla kroz mnoge društvene i političke mijene te da je “u svim prilikama imala uvijek dovoljno životne sposobnosti, razumijevanja i smisla za nove situacije, da nađe svoje mjesto i nastavi kontinuitet svoga djelovanja”. (Đozo, 1975:1)

Po njemu, osnovu za prevazilaženje teškoća, a bilo ih je mnogo, i to onih najkrupnijih, i temelj za prilagođavanje okolnostima “predstavljala

je sama Vakufnama u kojoj je dalekovidni osnivač Medrese Gazi Husrev-beg odredio da se u ovom zavodu pored islamskih znanosti predaju sve druge discipline koje bude zahtijevalo vrijeme”. (Đozo, 1975:1)

Imajući u vidu navedene riječi, Husein Đozo je kao profesor u medresi, po kazivanju njegovog učenika Muharema Omerdića, pri tumačenju principa islama “bio protivnik zastarjele argumentacije i zagovarač naučne metodologije i logičkog rasuđivanja”. (Omerdić, 1998:116)

Nadalje, profesor Muharem Omerdić kaže da je Husein Đozo, kao nezaboravan profesor, predavao nastavno gradivo na interesantan način i da sadržaji njegovog tumačenja nisu bili bauk niti su se doimali monotono. Na časovima je volio više vidjeti učenika nego sebe kao nastavnika te je redovno isticao da oblasti koje je predavao imaju široko polje izučavanja gdje se uz pomoć razuma i nauke može dati značajan doprinos njihovom boljem razumijevanju i popularnosti. Profesor Omerdić navodi da je sačuvao bilješke s Đozinih predavanja, te da su mu one predstavljale dragocjenu građu za kasnije proučavanje Đozinog pristupa i metodologije u predavanju nastavnog gradiva iz akaida u srednjoj školi. (Omerdić, 1998:116)

Početak šezdesetih godina prošlog stoljeća, uporedo s prelaskom s osmogodišnjeg na petogodišnje školovanje, u medresi se odvijala i izmjena nastavnog plana i programa, na čemu je radila komisija Vrhovnog starješinstva Islamske zajednice. Njezin zadatak je bila reorganizacija Gazi Husrev-begove medrese i Alaudin medrese u Prištini. Iz plana i programa kojeg je prihvatilo Nastavničko vijeće medrese može se uočiti intencija da svršenic medrese dobije temeljito stručno obrazovanje, te da se “svjetovni” predmeti reduciraju u znatnoj mjeri. Iz zapisnika sa sjednice Nastavničkog vijeća od 19. septembra 1961. može se vidjeti da tadašnji direktor medrese profesor Mustafa Ševa navedenu intenciju obrazlaže

riječima da je medresa “stručna vjerska škola koja treba da daje stručno obrazovan vjerski kadar”. (Veladžić i Karić, 1988:106)

Govoreći o svom angažmanu tih godina u medresi, Husein Đozo je kazivao da je nastojao da učenici slušajući njegova predavanja s časova ponese široka etička shvatanja i da budu prožeti islamskim učenjima o čovjeku i njegovoj misiji na zemlji. No, on je stava da medresa nije uvijek pokazivala dovoljno sluha i razumijevanja za potrebe novog vremena u smislu Vakufname i da se ponekad kasnilo u prilagođavanju obrazovnog dijela programa. Ovakvo stanje, isticao je, ipak nije bilo lahko prevladati s obzirom na očite tragove opće zaostalosti. Islamsko društvo, općenito, prolazilo je kroz period dekadence, koji je dugo trajao ostavljajući duboke tragove koji su svoju refleksiju imali, dakako, i na rad medrese. (Đozo, 1975:1)

Tih godina medresa je oskudijevala i s nastavnim kadrom. Školski registri bilježe da su neki profesori predavali po više predmeta istovremeno imajući pred sobom obavezu napraviti više različitih nastavnih programa. U objavljenim radovima koji tretiraju rad medrese u ovom periodu vidljivo je da škola nije imala riješen problem udžbenika i literature za stručne vjerske predmete. (Veladžić i Karić, 1988:106-107)

Mustafa Sušić, dugogodišnji profesor fikha u Gazi Husrev-begovoj medresi, sjećajući se perioda kada je bio učenik Huseina Đoze, kaže da je ovaj profesor “u osmom razredu predavao predmet hadis, odnosno *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku* po udžbeniku *Ulūmu-l-Kur’ān ve Ulūmu-l-hadis* autora Subhija Salihha”. Nadalje, Mustafa Sušić se sjeća da je Đozo na časove “uvijek dolazio uredno obučeni i da je bio uglavnom vedar i prijatan. U cipelama sprijeda zaobljenim na *pačiji kljun*, nakon što bi sjeo za katedru i upisao čas, ustao bi i šetajući po razredu predavao novo nastavno gradivo. Nije mnogo vremena posvećivao sadržajima koji se mogu naučiti iz knjige. Nakon što

bi završio predavanje gradiva koje je predviđeno planom i programom, značajan dio časa bi posvetio objašnjavanju pitanja vezanih za stanje muslimana u Jugoslaviji i u islamskom svijetu”. Na časovima nastave u medresi i u pisanim radovima Đozo nerijetko kritizira alime, učenjake, koji su na savremeni svijet gledali iz prošlih vremena. Njegova gledišta nisu bila takva. Naprotiv, znao je kazati da stavovi alima iz prijašnjih vremena ne moraju biti i njegovi stavovi. (Omerdić, 1998:116) Ti alimi su govorili iz njihovog vremena, a njegovo opredjeljenje je govoriti jezikom i argumentima svoga vremena. (Karić, 2010:25) Tako je često iznosio stavove protiv običaja koji su se uvukli u praksu muslimana, a nisu imali islamsko utemeljenje, nisu bili dio korpusa islamskih vrijednosti i propisa. U tom kontekstu je spominjao praksu učenja talkina, učenja Kur’ana za novac, posjete turbetima i traženja pomoći od davno umrlih ljudi, neškolanja ženske djece itd. (Karić, 2010:25)

Nadalje, profesor Sušić se sjeća da je Đozo, gledajući svijet iz ugla savremenosti, a u svjetlu islama, donoseći i fetve, nova pravna rješenja, u tom duhu, često bio na meti tradicionalista koji su o njemu pisali kao o “šarlatanu” i “inovatoru”. Đozin odgovor je bio da je siguran da će u budućnosti doći generacije koje će čitati njegove stavove, pozivati se na njih i tumačiti ih.

Mustafa Sušić također kazuje da je Husein Đozo za vrijeme angažmana u Gazi Husrev-begovoj medresi, 1963. godine, preuzeo i uredništvo *Takvima*, časopisa koji je izdavalo Udruženje ilmije Islamske zajednice u SFRJ, koji je izlazio jednom godišnje uz donošenje hidžretskog /islamskog kalendara. Do tada, po riječima Sušića, u *Takvimu* se moglo pročitati nešto o principima islamskog vjerovanja, o osnovnoj islamskoj praksi i još poneka anegdota. No, vrlo brzo nakon Đozinog preuzimanja uredništva, tiraž *Takvima* je porastao na 100 000 primjeraka. Čitatelji su tada

u *Takvimu* mogli naći tekstove pisane na raznovrsne teme, slične temama koje je Đozo tumačio držeći časove u medresi.

S druge strane, Husein Đozo, osvrćući se na period svog radnog angažmana u medresi, znao je kazati da je uvijek bio duboko svjestan da medresa za muslimane i za islam ovih prostora ima vanredno veliki značaj. Stoga je u radu s učenicima nastojao voditi računa kako o osjetljivosti i važnosti ambijenta u kojem učenici medrese odrastaju tako i o složenosti sredine u kojoj se školuju. Smatrao je da je zadaća nastavnika ove škole raditi na izgradnji i očuvanju islamskog bića učenika ove škole, obrazovati ih kao pripadnike Islamske zajednice i pomoći im da se pravilno uključe u sredinu i društvo u kojem žive. (Đozo, 1975:1)

Inicijativa za izradu prvog Kućnog reda Medrese

U kontekstu Đozinog rada na izgradnji i očuvanju islamskog bića učenika ove škole, može se kazati da je u hronikama Gazi Husrev-begove medrese, u onom dijelu koji tretira pitanje odgojnog procesa, zabilježeno da je u vrijeme Đozinog angažmana u medresi izvršena dogradnja novog dijela objekta ove škole, te je osigurana jedna mala prostorija za obavljanje namaza. No, ipak, “problem obavljanja namaza u Medresi i dalje je ostao neriješen”. (Veladžić i Karić, 1988:107) Jednostavno, obezbjeđivanjem prostorije za namaz nije učenicima uvedena obaveza obavljanja namaza, nego je to prepušteno odgojnom djelovanju nastavnika vjerskih predmeta. Učenici toga doba kažu da se, nakon preseljenja medrese iz Đulaginog dvora u Dobrovoljačku ulicu, namazu u medresi “nije poklanjala osobita pažnja, i njegovo obavljanje bilo je prepušteno slobodnoj volji đaka. Općenito se tada u Medresi malo klanjalo”. (Veladžić i Karić, 1988:102) Također, hronike bilježe da su roditelji učenika na roditeljskim sastancima tražili od nastavnika medrese

da poduzmu mjere da učenici više klanjaju. (Veladžić i Karić, 1988:108)

Tako, iz zapisnika sa sjednice Nastavničkog vijeća medrese, održane u oktobru 1964. godine, može se vidjeti da vaspitač Murat Hadžimešić, podnoseći izvještaj o vannastavnim aktivnostima, konstatira da “u medresi ima posebna prostorija koja služi za džamiju, a koju polaze većinom mlađi učenici, a iz starijih razreda samo Šiptari, naročito sada pred ramazan”. (Veladžić i Karić, 1988:108) Nadalje, u zapisniku s iste sjednice konstatira se da je pitanje ne samo namaza nego i islamskog odgoja tretirano na ozbiljan način, da je Husein Đozo bio jedan od aktera i da je, među ostalim, tražio da se izradi Kućni red medrese koji bi obavezivao učenike na izvršavanje vjerskih propisa, a posebno klanjanje namaza u džematu. Nakon kratkog vremena takav Kućni red na sjednici Nastavničkog vijeća je usvojen. (Veladžić i Karić, 1988:108)

Nadalje, Husein Đozo je kazivao da je radeći s učenicima znao da đaci medrese i njezini svršenci kada se angažiraju kao imami trpe mnogobrojne primjedbe u pogledu oblačenja i ponašanja van džamije. Zamjeralo im se da se odijevaju savremeno, da nose kravate, da imaju pristojne frizure, da se fotografiraju, da odlaze na fudbalske utakmice, da prate sportske priredbe, da u ljetnim danima idu gologlavi i slično. O svemu navedenom razgovarao je s učenicima, ali je o tome i pisao u časopisima.

Isticao je da, u pogledu navedenog, učenicima i mladim imamima treba pojasniti da islam, istina, daje opće moralno-etičke norme koje obuhvataju i odijevanje. Ali ne postoji strogo precizna određena forma islamskog odijevanja. On je stava da u načinu odijevanja muslimani nisu dužni ogleđati se čak ni na Božijeg poslanika Muhameda, a.s. Način odijevanja pitanje je koje određuju vrijeme i prilike u kojima se živi. A život je u stalnom kretanju i stalnim mijenama. No, smatrao je, također, da učenici i mladi imami trebaju znati da se tradicija i običaj ne smiju olahko

napustiti kao ni atributi vlastitog duhovnog personaliteta. (Đozo, 1999:40)

Višegodišnji angažman u medresi Đozu je inspirirao da više puta naglasi kako je pitanje ramazanske imamske prakse učenika medrese, pitanje zaposlenja svršenika ove škole, odnosno pitanje njihovog imenovanja kao mladih imama prilično složeno. Ovdje nisu važni samo propisi islama koje treba poštovati i prema njima usklađivati svoje ponašanje. Važne su i tradicije i običaji koje ne treba zanemarivati. Đozo je savjetovao da učenik i mladi svršenik medrese posebno, a imam općenito, mora voditi računa o sredini u kojoj je zaposlen, ne smije je izazivati. Naročito na početku svoga angažmana mora biti taktičan i nastojati zadobiti povjerenje radnog okruženja. Tako će uspješnije djelovati među džematlijama, a onda će ih, smatrao je Đozo, morati postepeno navikavati i na to da čovjek može gologlav klanjati, da se imam može sportom baviti, dakako da se može i fotografirati i slično. Đozo je također kazivao da period u kojem je bio angažiran u medresi, kao i godine prije i nakon toga, zapravo predstavljaju vrijeme u kojem je medresa prolazila kroz "najsloženiju fazu prilagođavanja. Duboke društvene promjene u Jugoslaviji koje su postavile cjelokupni život na nove osnove nužno su izazvale potrebu prilagođavanja u oblasti vjerskog života..." Medresa se i tada, iako u složenim uslovima rada, "snalazila, tražila svoje mjesto i prostor djelovanja u novoj stvarnosti". (Đozo, 1975:1)

Đozo kaže da je u to doba snažno osjećao potrebu za bržim kretanjem i bržim prilagođavanjem savremenim potrebama vjerskog života. Znao je da će se učenik medrese i svršenik ove škole naći pred novim džematlijama, da će ih trebati pravilno usmjeravati i znati se suprotstaviti pokušajima razdora i smutnje. Osjećao je da su džematlije više svjesne i obrazovane nego što je to ranije bio slučaj. Stoga je u radu sa učenicima nastojao potaknuti ih na traženje svestranijeg obrazovanja, na

širenje pogleda, kako bi mogli rješavati vlastite i dileme svojih budućih džematlija. (Đozo, 1975:1)

Kazivao je da se baš u radu s učenicima medrese i u kontaktima s mladim svršenicima ove škole pitanje njihovog budućeg obrazovanja postavilo u najoštrijoj formi. Znao je da se pitanje formiranja novog profila vjerskog kadra ne može riješiti u okviru donošenja novih pravnih rješenja, reorganizacije i promjene nastavnog plana medrese. Sretna je okolnost bila, smatrao je, što su u to doba bili sazreli uslovi i svijest o potrebi osnivanja Islamskog teološkog fakulteta. Zadaća ovog fakulteta bila bi da kroz obrazovne procese uspostavi sklad između uma i vjere i između znanosti i religije te omogućiti rast povjerenja među ljudima i rast povjerenja ljudi prema Bogu. U tom kontekstu uvijek je iznova nastojao pojasniti da islamska misao u svojoj suštini nije ugrožena, niti preživljava krizu. U krizi je predstava o islamskoj misli i ljudsko shvatanje koje je uglavnom formirano davno, pod svim drugim okolnostima. Upravo komponenta "ljudskog" u shvatanju, koja je povijesna i uslovljena datim okolnostima, nikako ne može biti vječna. Učenicima je objašnjavao da je uzaludno pokušavati oživjeti i dalje prenositi ono što je usahlo i zaostalo. (Đozo, 2006:372)

Zato je Đozo, naročito u radu s učenicima starijih razreda medrese, ali i u pisanim obraćanjima isticao da se mora najozbiljnije shvatiti vrijeme u kojem su se nalazili. Važno se obrazovati, stručno se osposobiti i to "najsavremenijim oružjem znanja i stručnosti". (Đozo, 2006:372) Isticao je da potreba za sposobnim vjerskim kadrom nikad nije bila naglašenija. Jer, riječ vjere i vjerski život nalazili su se pred novim postavljanjem, novim potvrđivanjem i novim dokazivanjem. A nalazili su se i pred novim džematlijama. A mladi među njima posebno su zahtjevni. Prema njima, smatrao je Đozo, treba pokazati poseban senzibilitet – oni razumiju samo novi jezik i nove argumente.

Husein Đozo i njegov pogled na poziciju mladih između tradicije, modernosti i budućnosti

U godinama u kojima je bio angažiran u medresi, Đozo je više puta pisao o mladima općenito. Zapravo je ukazivao na to da postoji nešto što bi se moglo nazvati problemom omladine. No, on je bio stava da su pritužbe starijih ljudi, odnosno roditelja, protiv njihove djece stare koliko i ljudski rod i da se na tom polju vremenom nisu desile značajnije promjene. Tako, ako bi se pogledala percepcija mladih ljudi u očima starijih članova društva, uočile bi se izjave vrlo sličnog sadržaja poput one, naprimjer, iz Babilona ispisane na kamenoj ploči 300. godine p. n. e.:

"Današnja je mladež pokvarena, zla, isprazna i lijena. Nikad više neće biti kao što je bila nekada i neće biti sposobna sačuvati našu kulturu."

Aristotel je 320. godine pr. n. e. napisao:

"Naši mladi imaju slijedeće karakteristike – puni su želja (...) ali vrlo nestalni u vlastitim željama, uvijek spremni na rугanje, žele strastveno, ali se vrlo brzo umaraju."

I u narednim vremenskim periodima i mijenama o mladima se govorilo kao o sebičnim, netolerantnim i samoljubivim osobama koje ne razmišljaju dovoljno i bez spremnosti su da izraze poštovanje prema odraslim i starijim. No, ništa od ovoga, nijedna slična rečenica, ne može se naći u Đozinom govoru o mladima, u njegovom pristupu svijetu mladih ljudi. Zapravo, on iznova naglašava da se odrasli često tuže na svoju djecu, jer po njihovom shvatanju djeca odstupaju od onog životnog stila kojeg roditelji za njih smatraju najboljim. U tom smislu roditelji često navode da djeca nisu privržena tradiciji i da su ravnodušna prema roditeljskim uvjerenjima i običajima. Tako, roditelji se plaše da u postupcima djece nema garancije da će moći očuvati amanet i djelo svojih roditelja. (Đozo,

1966a:232) Đozo ovdje ne vidi veliki problem. U sukobu roditelja i djece, starijih i mlađih, on ne vidi ništa loše. Zapravo, kaže da se baš u toj suprotstavljenosti krije želja za novim, da je to upravo sukob starog i novog, što sve skupa predstavlja proces koji se naziva progresom. Taj je sukob po Đozi neminovan, potreban i koristan. Ne treba ga dramatičizovati. (Đozo, 1966a:232) Jer u sukobu onog starog što nose roditelji i novog što nose potomci, što nose mladi, krije se suština napredovanja.

Nadalje, Đozo objašnjava da ovakav odnos nikako neće donijeti kraj onog starog, jer se uvijek sve završi određenim kompromisom. Zapravo, sve ekstremne želje i zahtjevi u konačnici dožive neuspjeh. Staro je mnogo otpornije i jače nego ono novo. Novo se tek isprobava, dok staro predstavljaju stoljetna iskustva u vidu tradicije, vjerovanja i običaja. Tako, po Đozi, u kategoriji starog čitavo je naše naslijeđe, čitava naša tradicija. I naše unutarnje biće satkano je, među ostalim, od elemenata prošlosti. (Đozo, 1966a:232)

U skladu s tim, po Đozi, od osobite je važnosti kako se čovjek postavlja u okruženju, u svijetu i prirodi, je li orijentiran prema naprijed u pravcu općih kretanja ili je zagledan nazad, je li orijentiran prema materijalnim dimenzijama ili prema onim duhovnim, ili prema objema podjednako. Đozo ovdje ističe da upoznati zakone kretanja, usmjeriti svoja nastojanja i aktivnosti u pravcu tendencije navedenih tokova, i duhovnih i materijalnih, predstavlja najveći zadatak i misiju čovjeka. (Đozo, 1966a:232)

A kada je riječ o mladim ljudima, Đozo u ovom kontekstu kazuje da odrasli često zaboravljaju da je pitanje ponašanja mladih ljudi, pitanje njihove orijentacije, složeno pitanje i da se ne može promatrati izolovano, bez povezivanja s općim problemom čitavog društva. Stariji bi htjeli da se pitanju omladine, pitanju srednjoškoolaca, studenata i općenito mladih ljudi dadne poseban tretman, da ga izdvoje iz općeg društvenog problema, da ga izvuku neovisno o okolnostima

i faktorima u okviru kojih je nastalo. Po Đozi, nepravedan je i pogrešan takav pokušaj. Đozo ovdje, kao primjer, pravi osvrt na članak objavljen u *Političari* 4. februara 1971. pod naslovom "Jednoglasno i dvolično" u kojem se donosi vijest da je jedna sedamnaestogodišnja učenica isključena iz škole zato što je snimljena gola u nekim scenama jednog domaćeg filma. Ovu odluku Savjet škole donio je jednoglasno. No, Đozo drži da je društvo u ime kojeg je donesena ova odluka, i koje je vjerovatno pozdravilo donosioce ove odluke, samo omogućilo ovakav angažman ove djevojke. Ne samo omogućilo, ono ga je i direktno tražilo. (Đozo, 2006a:372)

Đozo jest stava da u ponašanju omladine, u njihovom odnosu prema određenim društvenim i duhovnim vrijednostima, jesu prisutne određene nastranosti, razuzdanosti i raspuštenosti. No, on ističe da je to pojava prisutna u čitavom svijetu i kao takva privlači pažnju savremenih sociologa. On je ne vidi kao problem omladine, nego kao problem čitavog društva. Kaže: "Ako kod naših sinova i naših kćeri nije nešto uredno u njihovom ponašanju i u njihovom shvaćanju i gledanju, ne bi bilo ispravno samo njih za to optuživati." (Đozo, 1966a:233) Jer, ono što mladi ispoljavaju stečeno je odgojem i sadržajima koje nude, među ostalim, škola, literatura, film, štampa, televizija, radio itd. Svi ovi faktori vrše stanovit utjecaj, a iza njih stoje odrasli, a ne djeca. Po Đozi, ponašanje mladih zapravo odražava ponašanje starijih te tako ne postoji problem omladine nego problem čovjeka koji se možda najzornije očituje i ukazuje u ponašanju mladih ljudi. (Đozo, 1966a:233)

Đozo ovdje postavlja pitanje šta je suština navedenog problema, pa shodno tome šta je suština problema mladih? Po Đozi, ukratko, problem nije gnoseološki, nego etički. Nije u nauci, ni u tehnici, niti u industriji, nego u volji, u srcu i u duši. Nije u znanju, nego u ponašanju. Nije u materijalnim dobrima, nego u duhovnim vrijednostima. (Đozo, 1966a:233)

Također, ovdje Đozo tumači da je savremeni čovjek pokušao putem negacije Boga i duhovnih vrijednosti ostvariti svoju slobodu i gospodarenje svijetom. No, nije došla vladavina čovjeka, nego mašine. I umjesto ostvarene slobode i vladavine, čovjek se našao u teškoj krizi. Ta kriza u mnogome je uzrokovana gubitkom tradicije, gubitkom duhovnih, prvenstveno religijskih vrijednosti. Po Đozi, ludo je bilo vjerovati da je Bog umro, da se Boga može ubiti nekažnjeno i da će ta smrt značiti čovjekovo spasenje. Nadalje, Đozo konstatira da je razvoj nauke evidentan, te da je nauka trebala učvrstiti povjerenje čovjeka u sebe samoga, a potom ga, stvarajući mu uslove za život oslobođen teških grubosti, učiniti slobodnim za unutarnje dimenzije života, za velike vrijednosti kulture. No, stvari se nisu razvijale u tom pravcu. Istina, nauka jest pružala udobnost koju je obećala, ali je istovremeno nasilju dala oružje, stvarajući opasnost da čovječanstvo uništi samo sebe. Tako čovjek, smatra Đozo, uvučen u nepoznate procese i suočen s nekim novim načelima morala i pravde, uzaludno traži izgublenu vjeru, i pri tom nije stekao povjerenje ni u sama sebe ni u svijet u kojem živi. Ukratko, to su obilježja savremenog čovjeka koji se izuzetno bio pouzdao u nauku i tehniku te je u ime nauke nijekao duhovne vrijednosti. Po Đozi, omladina koja je rasla i živjela u ovakvoj atmosferi jest morala u sebi ponijeti bitna obilježja te atmosfere. Činjenica jeste da je problem tu, svejedno da li se on označavao kao problem čovjeka ili problem omladine. A budući da je njegova narav etička, u tom smislu treba tražiti i rješenje. Ovdje Đozo dodaje da je u ovom kontekstu potrebno kazati kako se ponekad čini da položaj čovjeka nikad nije bio bolji, da je u centru najveće pažnje, da njemu sve služi i oko njega se kreće. Da se različiti sistemi – filozofski, politički, društveni, natječu u borbi za bolji život čovjeka. No, Đozo je stava da je između teorije i stvarnosti velika razlika, pa možda i proturječnost. Dodaje da evidentnu

hipokriziju savremenog društva naj-intenzivnije preživljava mladi čovjek. (Đozo, 1966a:235)

Neopterećen i bez kompleksa koji pritišću stariju generaciju, ne može podnijeti da živi u atmosferi hipokrizije. Mladi čovjek u svemu navedenom hoće da vidi sebe, ne želi biti samo broj, hoće da vidi svoju vrijednost, svoje mjesto u društvu, neće da robuje ni mašini ni materiji. Đozo smatra da je ovaj revolt u osnovi opravdan i da ima dublji smisao:

“Ponašanje naših sinova i kćeri nad kojim se mi licemjerno zgražamo ne smije se shvatiti kao neki moralni prestup, moralna zastrañivanja mladog čovjeka.” (Đozo, 1966b:282)

Postoji više odgovora na pitanje zašto mladi čovjek ne gleda u svome ocu uzora, zašto ne vidi autoritet. Po Đozi, najizravniji odgovor je da u načinu života ljudi starije generacije ima nečeg preživjelog i deformisanog što ne može zadovoljiti mladog čovjeka koji protiv toga negoduje na prkosan, a nekad, moglo bi se kazati, na pre-već smio način. (Đozo, 1966b:282)

Zahvalnost mladom čovjeku

Dakako, Đozo je stava da se odrastao i svjestan čovjek ne može složiti sa svim vidovima prkosa i revolta mladih ljudi, jer kao izazov puni su ekstrema i nastranosti. No treba ga prepoznati kao opomenu i upozorenje na situaciju koja ne valja. Đozo čak izražava zahvalnost mladom čovjeku što je makar na ovaj način skrenuo pažnju na određene tendencije u društvenom i duhovnom životu. U ovom kontekstu navodi da je svjestan da je savremeni čovjek prodro duboko u kosmos i u materiju, da je napravio izvanredne prodore u atom i došao do fantastičnih otkrića, ali oblast ljudske duše i srca stoji pred njim gotovo potpuno neistražena. Čovjek zna mnogo o kosmosu, kako se kreću nebeska tijela, osvaja daleke planete, a stoji nemoćan prema zbivanjima unutar svog vlastitog unutarnjeg svijeta. Ovdje Đozo izražava

nadu da će mladi čovjek, budući da najsažniji doživljava savremenu duhovnu krizu, naći svoj put koji će ga podsjetiti na potrebu vraćanja izvoru duhovnih vrijednosti. A kada je riječ o duhovnim vrijednostima i njihovom kontekstualiziranju, Đozo naglašava da je neobično važno znati pristupiti mladim ljudima. Jer, oni imaju svoj jezik i svoje autoritete. To su jezik i autoriteti njihova vremena. Đozo smatra da mladi obrazovani ljudi njegovog vremena žele upoznati islam i njegovu historiju i da im treba omogućiti da dođu do svoga cilja. (Đozo, 1966b:284)

Treba im omogućiti da dođu do cilja i budućnosti. A budućnost će, čini se, tražiti odlučan odmak od konvencionalne muslimanske misli koja je uglavnom obojena okoštanim tradicionalizmom i jednodimenzionalnim tumačenjem modernog svijeta. Tražit će također hrabro hvatanje u koštac sa izazovima koji stoje pred muslimanima općenito, a pred mladim ljudima posebno. Ovaj poduhvat zahtijevao bi novo futurističko razumijevanje islama. S tim u vezi treba kazati da u svakom radu, svakom razumijevanju koje je okrenuto budućnosti postoje bitna obilježja koja treba uzeti u obzir. U savremenom svijetu sve je povezano sa svim drugim. Međupovezanost i međuovisnost norme su savremenog svijeta. A to što je savremeni svijet međupovezan i međuovisan znači da ne može biti izoliranosti. Smanjenje razdaljina među gradovima i kontinentima znači da se svijet brzo smanjuje. Sve kulture, male ili velike, djeluju jedna na drugu. Ideje bukvalnog, literalističkog tumačenja izvora islama, ideje kulturne čistoće i monolitnih institucija, čini se sve više će biti nepoželjne i osuđivane na propast. Tako, raznolikost, mnogoglasje i pluralnost nisu samo suština održivosti vać i kamen temeljac dobrih odnosa među ljudima i funkcionalne savremene vjerske zajednice. Đozo naglašava da posebno mladi ljudi trebaju biti svjesni svoje budućnosti. Zapravo, moglo bi se kazati da po svojoj suštini islam jeste svjetonazor koji je usmjeren na budućnost. Tako

Kur'an, naprimjer, traži od svojih vjernika da budu svjesni svoje historije, ali i budućnosti.¹ Među ostalim, pojam budućnosti vezan je i za pojam drugog svijeta, ahireta, a ahiret se opet odnosi na islamsko shvatanje vremena. U materijalističkim i racionalističkim filozofijama vrijeme je linearni slijed – završava se smrću pojedinca. Poslije čovjekovog života, što se njegovog identiteta tiče, nema za njega više vremena. No, islam gleda vrijeme kao mozaik u kojem su i zemaljsko i božansko vrijeme isprepleteni. Ovaj život je u zemaljskom vremenu, a ahiret je život u vječnosti. Nečiji život ne završava se smrću i čovjekova djela na ovom svijetu utječu na njegov život na budućem svijetu. Zato su buduće vrijeme i vrijeme na ovom svijetu međusobno isprepleteni i zahtijevaju odgovornost. A punina čovjekovog života pripada i ovom i onom svijetu. Shodno tome, budući da je pred mladim ljudima budućnost, stalno ih treba podsticati na odgovoran odnos prema njoj. Zato Đozo poziva muslimane općenito, a mlade ljude posebno, da aktivno oblikuju budućnost. Da se u svijetu angažiraju i da ga mijenjaju, kako bi bio pravednije i miroljubivije prebivalište čovječanstva. Jer u središtu praktičnog islamskog načina života nije okoštali tradicionalizam, nego dinamični princip, princip neprekidne i razložne borbe prema onom boljem, prema dobru. A dobro po Đozi može trijumfirati samo ako se čovjek osjeća, ako živi i vlada se u skladu s principom dobra, s principom stalne borbe za njegovo ostvarenje.

Zaključak

Danas, šezdeset godina od početka Đozinog angažmana u medresi, možemo vidjeti da su njegove ideje koje je dijelio s učenicima i dalje žive i aktuelne. Njegov odnos prema mladima i pristup svijetu

¹ “I kad im se kaže: “Čuvajte se onog što je pred vama, kao i onoga iza vas, da biste bili pomilovani” (Jā-sīn, 45) Vidi: *Kur'an s prijevodom Nurke Karamana*, 2018:442.

mladih ljudi i dalje budi pažnju i zanimanje. Zapravo, sadržaji njegovih obraćanja učenicima i mladim ljudima uvijek su artikulirani kao svjesno nastojanje da se terminima moderne misli iznova objasne islamske vrijednosti i principi i da se moderna misao integrira s islamom. Njegova tumačenja i artikulacije i danas su aktuelni, motiviraju i pokreću. To je stoga što izvire iz života s kojim je Đozo od rane mladosti bio u stalnom i intenzivnom sučeljavanju i raspravi. Istina, on u

jednom biografskom osvrtu piše da su ga neki događaji u životu zatekli politički nespornog i neiskusnog, no borbu za korak s vremenom vodio je cijeli životni period.²

Ukupno njegovo djelo snažno je obilježeno idejom oživljavanja islama. Dakako, ono je ishodilo iz širokog pokreta buđenja islama na svim stranama islamskog svijeta, što se odvijalo u četrnaestom stoljeću po Hidžri. Na našim prostorima otvorilo je široku duhovno-povijesnu perspektivu s jakim učinkom na svijest i

praksu muslimana ovih prostora. Istina njegovog djela možda je najviše prisutna u nemirima koje je proizvela, u aktuelnostima koje je izazvala i u pomacima naprijed koje je u različitim oblastima našeg vjerskog života ishodila. Tako, svaka buduća faza životne realizacije islama na našim prostorima, koja će u sebi nositi nova unapređenja, zasigurno će snažno biti obilježena Đozinim djelom.

² Dosije Huseina Đoze, *Biografija*, Arhiv Islamske zajednice Bosne i Hercegovine.

Literatura

- Đozo, Hadži Husein (1966b). "Mladi i religija" *Glasnik*, XXXI, 7-8, 282-284.
- Đozo, H. Husein (1966a). "U čemu je suština problema omladine – Ko je odgovoran za izvjesne nastranosti naših najmlađih", *Glasnik*, XXIX, 5-6, 232-235.
- Đozo, Husein (1999). *Fetve I*. Priredio Aziz Hasanović. Sarajevo: Bemust.
- Đozo, Husein (1975). "Gazi Husrevbegova medresa", *Preporod*, VI, 16, 1.
- Đozo, Husein (2006). *Izabrana djela III*. Sarajevo: IC El-Kalem i Fakultet islamskih nauka Sarajevo.
- Karić, Enes (2010). *Husein Đozo*. Sarajevo: Dobra knjiga.
- (2018). *Kur'an s prijevodom Nurke Karmana*. Sarajevo: Kupola.
- Omerdić, Muharem (1998). "Doprinos prof. Huseina Đoze akadskoj nauci kod nas". U: *Život i djelo Husein ef. Đoze*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Veladžić Ismet i Karić, Enes. (1988). "Gazi Husrevbegova medresa od oslobođenja do danas (1945-1987)". U: *450 godina Gazi Husrev-begove medrese*. Sarajevo: Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu.

الموجز

عمل حسين جوزو في مدرسة الغازي خسرويك الثانوية الإسلامية ورؤيته لمكانة الشباب بين التقليدي والحداثي

بهية دورميشيفيتش

تولى الشيخ حسين جوزو في عام 1960 منصب رئيس إدارة الشؤون الدينية والتعليمية في الرئاسة العليا للشيخة الإسلامية في يوغوسلافيا. وبدأ حسين جوزو العمل في مدرسة الغازي خسرويك الثانوية الإسلامية في العام الدراسي 1960/1961، وفي تلك السنة وما تلاها تولى تدريس المواد الآتية: العقيدة، والفقه، والتفسير، والحديث، والأخلاق، والوعظ الديني. وفي عمله مع التلاميذ كان يحدّثهم عن المجتمعات المسلمة، مؤكداً على ضرورة خروج تلك المجتمعات من حالة الركود والتخلف، وحاجتها للتأقلم مع العصرية والظروف الجديدة الاجتماعية والسياسية والثقافية وغيرها. وفي الستينيات، تكلم جوزو وكتب عن الشباب. وكان في محاضراته وأعماله المكتوبة يشير إلى وجود شيء في المجتمع يمكن تسميته بمشكلة الشباب. إلا أنه كان يرى أن مشكلة الشباب لا يمكن عزلها والنظر فيها بشكل مستقل عن المجتمع. بل إن أسلوب حياة الشباب، وفق ما يرى جوزو، يعبر في الواقع عن شكل من أشكال الرفض، الذي يؤدي في النهاية بلا شك إلى التقدم والسير نحو الأمام.

الكلمات الرئيسية: حسين جوزو، مدرسة الغازي خسرويك، الإسلام، المسلمون، العالم الإسلامي، العصرية، الإصلاح.

Summary

CONTRIBUTION OF HUSEIN ĐOZO IN GAZI HUSREV-BEY MADRASA AND HIS VIEW ON THE YOUTH BETWEEN TRADITION AND MODERNITY

Behija Durmišević

In the year 1960, Husein Đozo was elected a head of the Religious-education Office of the Islamic Community of Yugoslavia. In the academic year 1960/61, he started his service in Gazi Husrev-bey's Madrasa. From that year onward there he taught the following subjects: aqaid, fiqh, tafseer, hadith, akhlaq and the methodology of delivering lectures in a jamaat. Working with the students, discussing the Muslim society, he stressed the need to overcome ignorance, and narrow-mindedness and to adjust to the new contemporary developments, adopting the new social, political, cultural and all other circumstances. Throughout the sixties of the 20th century, Husein Đozo spoke and wrote about the youth. Often stressing the elements in our society that could be classified as the problems of the youth. However, he pointed out that the problem of the youth cannot be isolated and viewed outside of the framework of society as a whole. The life of the young people expresses some kind of a revolt which can ultimately be seen as a movement forward and progress.

Keywords: Husein Đozo, Gazi Husrev-bey's madrasa, Islam, Muslims, Muslim world, contemporary world, reforms